

УДК 37.06

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.14>**В. М. Могорита**кандидат педагогічних наук,
викладач
Міжгірського медичного коледжу

СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемі змісту шкільної історичної освіти в умовах реалізації компетентнісного підходу в українській школі. Водночас піднімається питання спроможності використання змісту шкільної історичної освіти в процесі соціалізації учнів. Відзначено, що проблема соціалізації в умовах закладу освіти широко представлена з позиції педагогічної психології, соціології у вітчизняних та іноземних дослідженнях. З'ясовано, що процесу соціалізації відповідає сформованість громадянської та соціальної компетентностей, формування яких передбачене змістом шкільної історичної освіти. Виявлено, що успішній соціалізації сприятимуть такі чинники: добір навчального матеріалу, стилі навчання та виховання, професіоналізм вчителя, відповідальність всіх учасників освітнього процесу. Аналіз змісту шкільної історичної освіти засвідчив, що вона потребує ґрунтовної модернізації, а заявлений компетентнісний підхід фактично носить декларативний характер.

У результаті дослідження стало очевидним, що сучасна історична освіта в школі відображає ключові досягнення академічних досліджень у галузі історії, хоча сучасна людина потребує ширшого спектру компетенцій, щоб після завершення навчання мати можливість безперервно розвиватись в динамічному світі. Доведено, що брак навчального часу та істотний зміст навчально-пізнавальної діяльності, що регламентується навчальною програмою, знижує результативність у формуванні ключових компетентностей. Аргументовано, що проблема змісту освіти не применшує ролі вчителя в освітньому процесі. Саме вчитель є тією складовою частиною освітнього процесу, від професіоналізму якого залежать результати навчання та виховання особистості. Зроблено висновок, що майбутні зміни у змісті освіти повинні відповідати потребам суспільства – школа має готувати особистість, що здатна до самоосвіти та саморозвитку.

Ключові слова: історична освіта, соціалізація, навчальна програма, компетентність, зміст освіти, громадянська освіта.

Постановка проблеми. Сучасне покоління живе в епоху зростання соціальної ролі людини у творення себе самої зокрема та світу загалом. Ніхто не заперечуватиме аксіоми про значно швидше дорослішання сучасних дітей, ніж це відбувалося з попередніми поколіннями. Попри те, ми не можемо стверджувати, що сьогоднішні діти повною мірою здобувають навички, які так необхідні в дорослому житті, без яких соціум не зможе існувати та самовідтворюватись, адже, попри стрімкі інновації у всіх сферах життя, ніхто не зможе передбачити, яким воно буде завтра та післязавтра, як вони, ці інновації, вплинуть на майбутнє, а тому збереження та розвиток визначальних засад суспільного життя є крайньою необхідністю. І саме тому на школу як соціальну інституцію, що продовжує справу сім'ї в соціалізації підростаючого покоління, покладаються особливі очікування, а відтак і відповідальність, яким буде це «завтра».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі соціалізації особистості присвячено багато досліджень. В. Москаленко здійснив ґрунтовний аналіз соціалізації особистості на основі соціально-психологічного аналізу, з'ясувавши, що соціалізація визначається як становлення соціаль-

ності людини на основі дії механізму суб'єкт-суб'єктної взаємодії [5]. Аналізу сутності та структури соціалізаційного процесу з позиції синергетичної парадигми присвячено дослідження Твердовської О. та Власенка Ф. [8]. Ряд досліджень присвячено розв'язанню проблеми освоєння учнями соціального досвіду в умовах загальноосвітньої школи та інтеграції цього досвіду в суспільство, зокрема така спроба здійснена О. Шевчук [9]. Необхідність оновлення змісту освіти в умовах сьогодення проаналізовано М. Садовим [3].

Проблематика соціалізації особистості в контексті освітнього процесу в закладах освіти перебуває також у колі наукових інтересів іноземних дослідників. Особливості соціалізації учнів в умовах навчання в школі, умови результативності цього напрямку навчання та виховання В. Герцоком [2], проблематика змісту шкільної освіти як передумови до успішної самореалізації особистості піднімається П. Ондрейковичем [1] та М. Мінареховою [10]. Водночас бракує досліджень, які б містили ґрунтовний аналіз спроможності сучасного змісту шкільної освіти в Україні, зокрема й історичної, у формуванні в учнів ключових компетентностей, їхньої успішної соціалізації.

Мета статті. Метою даної статті є намагання з'ясувати, чи достатньою мірою зміст шкільної історичної освіти, попри її гуманітарну спрямованість, сприяє ефективності соціалізації учнів у процесі вивчення базового шкільного курсу історії.

Виклад основного матеріалу. Стати успішною суспільною особистістю, яка здатна зберегти та примножити цінності цього соціуму, – це не лише питання виховання, це процес соціалізації, процес зародження та розвитку особистості, навчання в соціальних умовах. Безумовно, цей процес перебуває в опосередкованій взаємозалежності від соціального та матеріального становища, але цю залежність повинна нівелювати, чи принаймні згладжувати, система освіти. У черговий раз виникає далеко не риторичне запитання: «Чого навчати і як навчати?». Слід зазначити, що, на думку П. Ондрейковича, саме інтеракціонізм педагогічної системи в процесі соціалізації, кінцевою метою якого може виступати модифікація ідентичності особистості, може виступити критерієм доцільності та результативності тих чи інших аспектів навчання та виховання [1, с. 45].

Намагаючись обґрунтувати критерії результативності соціалізації в закладі освіти, В. Герцок наводить ключові складові частини процесу соціалізації учнів у процесі вивчення навчального матеріалу:

1) прихована соціалізація у викладанні, що полягає у відповідному доборі навчального матеріалу;

2) стилі виховання та навчання, що полягає у відповідальності вчителя (вихователя) за належний добір методів навчання та виховання, які використовуються в освітньому процесі. На думку дослідника, основними критеріями придатності методів навчання повинні виступати вимогливість та чуйність щодо учня;

3) клас як система взаємодії: індивідуальний успіх є складовою частиною колективного поступу, в досягненні якого учні задіяні так само, як і педагог [2, с. 174–182]

Як бачимо, важливими компонентами соціалізації особистості в умовах шкільного навчання виступають: зміст освіти; професіоналізм педагога, що полягає в адекватній оцінці педагогічної ситуації, вмінню доборі методів навчання та виховання; стиль взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Щодо змісту шкільної освіти, то останніми роками ми спостерігаємо хаотичні намагання його модернізації, а відтак досить часто цей процес позбавлений раціоналізму.

Цілком погоджуємось із твердженням М. Садового, що освітній процес у загальноосвітній школі перенасичений навчальними предметами, як наслідок – учні старшої школи фактично працюють над опануванням 3-4 навчальних дисциплін, які, на їхнє переконання, є передумовою для подальшого навчання [3, с. 31]. Водночас більш проблематичним є питання співвідношення

обсягу навчального матеріалу та часу, передбаченого на його вивчення. З історичних курсів найбільш ладним у цьому сенсі виступає саме курс всесвітньої історії, який відзначається перенасиченістю фактологічним матеріалом, попри брак навчального часу. Для того щоб курс зміг отримати компетентнісну спрямованість, доцільним був би в межах курсу розгляд тенденцій історичного розвитку регіонів світу, а не окремих країн, що давало б можливість простежити причинно-наслідкові зв'язки суспільно-політичних процесів.

Як підтвердження тези про необхідність перегляду змісту шкільної історичної освіти, варто навести думку З. Осинського, що шкільна історична освіта, будучи важливою складовою частиною освітньої системи, насамперед покликана допомогти сформувати та розвинути в учнів ключові компетентності, а не мати на меті перетворити його на «мініенциклопедію» [4, с. 18]. Тобто вивчення шкільного курсу історії покликане не тільки збагатити учня інформацією про історичні події та історичних діячів, а, перш за все, зміст шкільної історичної освіти має розглядатись як ядро для формування предметних та ключових компетентностей. Є очевидним, що деталізована інформація про ті чи інші події, постаті із часом забувається, а вміння самостійно отримувати знання, аналізувати інформацію залишиться з людиною назавжди.

Слід зазначити, що та чи інша освітня політика визначає ступінь освіченості, соціального розвитку. У цьому переконаний В. Москаленко, зауважуючи, що зміст соціалізації залежить не в останню чергу від соціальних інституцій, функціонування яких спрямоване на розвиток, освіту та виховання індивіда [5, с. 83]. Саме тому потребує сучасного переосмислення мета шкільної освіти, а відтак і завдання, які стоять перед школою. І як наслідок – перегляд змісту шкільної освіти, адже, попри заявлений відхід від предметоцентризму до дитиноцентризму у формуванні змісту освіти, він носить суто декларативний характер.

Якщо йдеться про успішну соціалізацію особистості в умовах навчального закладу, то, насамперед, йдеться про громадянські компетенції, що передбачає організацію освітнього процесу на основі національних та загальнолюдських цінностей. Поряд із громадянськими компетентностями для успішної соціалізації особистості важливе значення відводиться соціальним компетентностям, що передбачають особистісну адаптацію та соціальну обізнаність, комплекс умінь та навичок, що необхідні для успішної життєдіяльності, забезпечують оптимальний взаємозв'язок особистості та соціуму. Якщо переважна більшість громадянських компетентностей формується змістом освіти, то соціальні – відповідним підбором форм і методів навчання.

Серед переліку громадянських компетентностей, що містить Концепція розвитку громадянської освіти в Україні [6], виокремимо ті, формування яких можливе в процесі вивчення шкільного курсу історії:

- розуміння власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, повага до інших культур та етносів;
- здатність берегти українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;
- розуміння значення національної пам'яті та її впливу на суспільно-політичні процеси;
- розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, добро-

чесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та розв'язувати конфлікти;

- здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;
- здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;
- здатність до соціальної комунікації та вміння співпрацювати для розв'язання проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності.

Водночас навчальною програмою з історії для 5–9 класів [7] визначені такі компоненти, що покликані допомогти в забезпеченні реалізації громадянської освіти:

Таблиця 1

Компетентнісний потенціал шкільного історичного курсу в процесі соціалізації особистості

Ключова компетентність	Компоненти ключової компетенції
Соціальна та громадянська компетентності	<p>Уміння: критично аналізувати джерела масової інформації для протистояння деструктивним і маніпулятивним технікам впливу; знаходити переконливі історичні приклади вирішення конфліктів; працювати в групі, досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю, використовуючи власний і чужий, зокрема взятий з історії, досвід; бути активним і відповідальним членом громадянського суспільства, що знає права людини і вміє їх захищати; ухвалювати зважені рішення, спрямовані на розвиток місцевої громади і суспільства, використовуючи знання з історії та інших соціальних дисциплін; ефективно співпрацювати з іншими, ініціювати та реалізовувати проекти екологічного, соціального характеру.</p> <p>Ставлення: ідентифікування себе як особистості й громадянина України; усвідомлення цінності людини (її життя, здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки); співпереживання за долю рідних і близьких, інших осіб, що потребують допомоги і підтримки; пошанування досвіду й цінностей власного й інших народів, держав, релігій і культур; толерантне сприйняття і ставлення до життєвої позиції іншого; волонтерство, підтримка громадських проектів та ініціатив.</p> <p>Навчальні ресурси: Конституція України, міжнародні правові акти, біографії історичних постатей, сучасна публіцистика.</p>

Як бачимо, шкільна історична освіта покликана реалізувати потребу особистості у формуванні навичок протистояння маніпуляційним технологіям, що можуть використовуватись під час поширення масової інформації, вміння щодо вирішення конфліктних ситуацій, вміння приймати важливі громадянські та соціальні рішення, усвідомлення відповідальності за результат цих рішень. Якщо сформульовані вимоги до проявів компетенцій не викликають зауважень, то важко погодитись зі спроможністю запропонованих навчальних ресурсів забезпечити успішну соціалізацію учнів. Доволі спірною виглядає позиція про потенціал розвитку соціальної та громадянської компетенції біографіями історичних діячів, адже у звичному підході це хронологічно послідовний набір dokonаних фактів.

Простежується такий підхід у сучасних підручниках історії, в яких часто використані біографічні довідки історичних діячів, що являються авторською інтерпретацією подій у хронологічній послідовності. Викликає сумнів доречність відмови від обов'язкових практичних занять та пропонування

натомість орієнтовних завдань для практичних та творчих робіт, які абсолютно не сприяють успішній імплементації компетентнісної парадигми в освіті: складання хронологічних та синхронізованих хронологічних таблиць; позначення на контурній карті об'єктів; повідомлення про історії подій і т.п. Замість того варто запропонувати учням завдання, які б потребували інтерпретації різноманітних джерел історичної інформації.

Цілком погоджуємось із О. Твердовською та Ф. Власенком, що в сьогоденні вільний доступ до різних джерел інформації відіграє не меншу роль, ніж спілкування з педагогом [8, с. 27]. Саме завдяки використанню інформації з різноманітних джерел на противагу інтерпретованим авторським текстам підручників з'являється можливість сформувати частину громадянських компетентностей на шквал критичного аналізу джерел, протистояння маніпуляційним технологіям і т.д. Важливе значення тут має поступальний підхід, що передбачає формування громадянських компетентностей на основі попередньо отриманих.

Питання про роль школи як осередку соціалізації дитини слушно підкреслюється О. Шевчук, яка розглядає освітню установу як місця, де не тільки отримуються академічні знання, а й набуваються певні систематизовані соціальні знання, уміння та навички, відбувається успішне освоєння соціальних норм, установ, цінностей [9, с. 427]. Відтак формування навичок конструктивної міжособистісної та суспільної взаємодії, яка ґрунтується на взаємоповазі, обміну досвідом і співпраці; впровадження принципів солідарності та турботи про спільне благополуччя є надзвичайно актуальними.

Однією з важливих умов успішної соціалізації в період навчання в школі являється професіоналізм педагогічних працівників. М. Мінарехова у своєму дослідженні акцентує вагу на важливості двох компонентів результативності освітнього процесу, в тому числі й успішній соціалізації, – змістових стандартах освіти та вимогам до кваліфікації педагогічних кадрів [10, с. 13]. Питання про зміст шкільної освіти не применшує ролі педагогічного працівника в сучасних та майбутніх змінах, а відтак вчитель повинен постійно вдосконалювати свої знання та кваліфікацію. Професійні компетенції вчителя повинні носити випереджальний характер, що полягатимуть у здатності адекватно оцінювати педагогічну реальність

П. Ондрейкович наголошує на ролі школи в процесі інтеріоризації, що полягає в систематичному оцінюванні результатів пізнавальної діяльності учнів. Саме процес оцінювання результатів діяльності школярів тягне за собою їхню диференціацію в колективі, що повинно сприяти формуванню навички як можна завоювати певний статус [1, с. 42]. На жаль, у сучасній шкільній системі оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів нівелюється, а це згубно впливає на мотивацію учнів до навчальної діяльності, соціалізацію результатами навчання. На наш погляд, основна причина цього явища – це цілеспрямоване багаторічне знецінення ролі інтелекту в соціальних відносинах та розвитку суспільства, що формуються засобами масової інформації, висловлюваннями економічних та політичних еліт і т.д. Але це вже зовсім інша сторона шкільної системи, що потребує окремого дослідження.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що загальноосвітній навчальний заклад у сучасному суспільстві повинен бути відкритим до активної взаємодії із соціумом, створювати педагогічні умови, які б забезпечували належну соціалізацію підростаючого покоління, адже постулат про те, що суспільство сьогодні та завтра потребуватиме особистість, яка здатна до самоосвіти та саморозвитку впродовж життя, є беззаперечним. Школа, як соціальна інституція, повинна виконувати свої завдання, знаходячись у соціальному просторі між сім'єю та іншими соціальними інституціями, які будуть дотичними до сучасного учня в майбутньому.

Є очевидними проблеми у змістовому наповненні шкільного курсу історії, які потребують належної елімінації. Ми не будемо акцентувати увагу на необхідності збільшення навчального часу на вивчення історичних курсів, а, в першу чергу, йтиметься про «олюднення» змісту шкільної історичної освіти, що полягає в акцентуванні на ролі людини, соціуму в перебігу історичних процесів, направленість курсу на компетентнісну парадигму освіти, приведення змістової складової у відповідність до навчального часу, що передбачений на його вивчення. Слід мати на увазі, що навчання у школі покликане розкривати увесь потенціал особистості, що стане запорукою успішної та результативної взаємодії за принципом «особа» – «суспільство». У перспективі плануємо подальше вивчення виховного та розвивального потенціалу шкільного історичного курсу.

Список використаної літератури:

1. Ondrejkovič Peter. Proces socializácie a výchova v škole. *Sociální pedagogika*. 2014. Vol. 2, No 1, P. 37-50. DOI: 10.7441/soced.2014.02.01.03.
2. Herzog Walter. Schule und Schulklasse als soziale Systeme. *Lehrbuch der Bildungssoziologie / Ed. Rolf Becker*. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. Wiesbaden, 2011. P. 163–202.
3. Садовий М. Деякі шляхи оновлення змісту освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2015. Вип. 135. С. 27–32.
4. Osiński Zbigniew. Jakiej edukacji historycznej potrzebuje współczesny Polak i nowoczesna Polska? *Kwartalnik Edukacyjny*. 2017. Nu 3. P. 12–26.
5. Москаленко В.В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.
6. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: схв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. №710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80> (дата звернення: 02.04.2020 р.).
7. Історія України. Всесвітня історія: 5-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 15.04.2020 р.).
8. Твердовська О.В., Власенко Ф.П. Освіта як гуманітарна технологія соціалізації особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 4. С. 24–27.
9. Шевчук О. Роль школи в соціалізації особистості. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2015. Вип. 53. С. 423–430.
10. Minárechová Michaela. História induktívneho prístupu v prírodovednom vzdelávaní v USA a jeho súčasná reflexia na Slovensku. *Scientia in educatione*. Vol. 5. No 1. P. 2–19.

Mohoryta V. Socialization of students in the process of studying the course of history at school: pedagogical aspect

The article is devoted to the problem of the content of school historical education in the conditions of realization of the competence approach in the Ukrainian school. The article raises the question of whether the modern content of school history education can ensure the proper socialization of students. It is noted that the problem of socialization in a secondary school is widely represented from the standpoint of pedagogical psychology and sociology in domestic and foreign studies. In the course of the research it was found out that the process of socialization corresponds to the formation of civic and social competencies, the formation of which is provided by the content of school history education. The study revealed that the following factors will contribute to successful socialization: the selection of educational material, styles of teaching and education, professionalism of the teacher, the responsibility of all participants in the educational process. The analysis of the content of school history education showed that it needs a thorough modernization, and the stated competency approach is in fact declarative. The modern content of historical education does not provide the formation of skills and abilities that are necessary for modern man.

As a result of the study, it became clear that modern historical education in school reflects the key achievements of academic research in history, although modern man needs a wider range of competencies to be able to continuously develop in a dynamic world after graduation. It is proved that the lack of study time and the significant content of educational and cognitive activities, which is regulated by the curriculum, reduces the effectiveness in the formation of key competencies. It is argued that the problem of the content of education does not diminish the role of teachers in the educational process. It is said that the teacher is the component of the educational process on the professionalism of which depends on the results of training and education of the individual. It is concluded that future changes in the content of education should meet the needs of society - the school should prepare a person capable of self-education and self-development.

Key words: *historical education, on-line tutorial, socialization, table of contents of education, civil education.*